

Larysa Leszczenko

"Polityka zagraniczna Rosji", red. S. Bielań, M. Raś, Warszawa 2008 :
[recenzja]

Wschodnioznawstwo 3, 295-300

2009

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Polityka zagraniczna Rosji, redakcja naukowa S. Bieleń,
M. Raś, Warszawa 2008, wydawnictwo Difin, ss. 218
(Larysa Leszczenko)**

Nowa pozycja wydawnicza dotycząca polityki zagranicznej Rosji z pewnością przyciągnie uwagę badaczy, polityków, studentów, dziennikarzy. Recenzowany tom składa się z siedmiu rozdziałów, uwzględniających poszczególne kierunki polityki zagranicznej Rosji. Warto zauważyć, że Autorzy zaprezentowanych opracowań w swoim dorobku naukowym mają już publikacje dotyczące współczesnej Rosji¹. Wybrane kwestie dotyczące polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej stanowią coraz częstszy temat rozważań polskich naukowców², zjawisko to trzeba uznać za pozytywne, gdyż pojawia się możliwość skonfrontowania poglądów i racji badawczych. Powyższy temat stanowi ważne zagadnienie badawcze w rosyjskich ośrodkach naukowych, za priorytetowe uznawane w MGIMO (Moskiewski Państwowy Instytut Stosunków Międzynarodowych MSZ FR)³. Tematem rosyjskiej polityki zagranicznej zajmuje się duże grono badaczy z Europy Zachodniej i USA⁴. Należy podkreślić, że wielobiegunowość/wielowektorowość polityki zagranicznej Rosji narzuca dość duży zakres zagadnień badawczych.

¹ Zob. S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006; A. Bryc, *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2004; A. Bryc, *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy czy koniec gry?* Warszawa 2008; M. Raś, *Ewolucja polityki zagranicznej Rosji wobec Stanów Zjednoczonych i Europy Zachodniej w latach 1991-2001*, Warszawa 2005; A. Włodkowska, *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec Wspólnoty Niepodległych Państw*, Toruń 2006.

² Zob.: *Europa Wschodnia. Dekada transformacji. Rosja*, pod red. B.J. Albina i W. Baluka, Wrocław 2003; *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, pod red. W. Baluka, Wrocław 2008; *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w okresie prezydentury Władimira Putina*, „Żurawia Papers”, zeszyt 12, Warszawa 2008.

³ Zob.: *Внешняя политика Российской Федерации. 1992-1999*, ред.: А.В. Торкунов, А.Ю. Мельвиль, М.М. Наринский, МГИМО, Росспэн 2000; Т.А. Шаклеина, *Внешняя политика и безопасность современной России. 1991-2002*. Хрестоматия. В 4-х тт. Исследования, Росспэн 2002; *Десять лет внешней политики России: Материалы Первого Конвента Российской ассоциации международных исследований*, под ред. А.В. Торкунова, РАМИ, МГИМО, Росспэн 2003; О.Б. Александров, *Регионы во внешней политике России. Роль Северо-Запада*, МГИМО 2005; А.П. Цыганков, *Внешняя политика России от Горбачева до Путина: формирование национального интереса*, Научная книга 2008.

⁴ Zob.: M. Mandelbaum, *The New Russian Foreign Policy*, Council on Foreign Relations Press, New York 1998; N. Malcolm, A. Pravda, R. Allison, M. Light, *Internal Factors in Russian Foreign Policy*, Oxford University Press, 1996; W. Zimmerman, *The Russian People and Foreign Policy: Russian Elite and Mass Perspectives, 1993-2000*, Princeton University Press, 2002; N.J. Jackson, *Russian Foreign Policy and the CIS*, Routledge 2003; B. Lo, *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era. Reality, Illusion and Mythmaking*, Palgrave Macmillan 2002; Ch. Thorun,

Pierwszy rozdział tomu autorstwa Stanisława Bielenia *Identyfikacja Rosji w stosunkach międzynarodowych* stanowi właściwe tło do prezentacji kolejnych części. Autor przedstawia pięć etapów „programowego i organizacyjnego kształtowania się” polityki zagranicznej FR (s. 13-15), podkreśla dominującą rolę w niej prezydenta, omawia szczegółowo zasadę wielobiegunowości rosyjskiej polityki zagranicznej. W tej części pracy poruszona została także kwestia „mocarstwowości Rosji” oraz jej ocena przez obserwatorów zewnętrznych. Nawiązując do zmian z początku lat 90. Autor stwierdza, że „Rosję postrzegano jako strategicznego przeciwnika i to w istocie nie zmieniło się do dzisiaj. Rosyjskie reformy nie zyskały należytego wsparcia z zewnątrz, dlatego ich efekty były połowiczne” (s. 33). Traktując o groźbie odrodzenia imperializmu rosyjskiego, S. Bieliń wnioskuje: „Współczesna Rosja jest zbyt słaba, aby mogła projektować siebie na zewnątrz. Jeśli imperium to sposób na przewodzenie innym, to rosyjskie «centrum» nie jest dziś w stanie kreować takich impulsów, które byłyby odbierane z respektem przez inne państwa” (s. 37). W poszukiwaniach swojego miejsca w globalizującym się świecie Rosja będzie musiała kierować się także „powszechnie uznanymi standardami cywilizacyjnymi w dziedzinie demokracji, państwa prawa i praw człowieka” (s. 42).

Drugi rozdział autorstwa Marcina Kaczmarek nosi tytuł *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec USA*. Prezentując dynamikę tego kierunku polityki zewnętrznej FR, M. Kaczmarek przedstawia chronologię, która oddaje „wzloty i upadki” dwóch rywali: *W stronę partnerstwa (1999-1995)*, *Narastanie sprzeczności (1995-2001)*, *Drugi „miesiąc miodowy” (2001-2004)*, *Powrót do rywalizacji? (2004-2007)*. Nawiązując do wydarzeń z początku lat 90. Autor stwierdza: „Moskwa wyraźnie deklarowała przyjęcie zachodnich wartości, ale jednocześnie widoczne było pretendowanie do równorzędnej z USA roli na arenie międzynarodowej. Zrównanie ze Stanami Zjednoczonymi miało być silną legitymacją kluczowej pozycji nowej Rosji w łaździe międzynarodowym” (s. 48). Po prawie dwudziestu latach Rosja wciąż nie zdołała zająć równorzędnej pozycji z USA. Daje wyraz temu chociażby opublikowany przez Departament Stanu USA⁵ ostatni raport o stanie praw człowieka na świecie. Szczególnie dużo miejsca w raporcie zajmują informacje o naruszeniach praw człowieka w Rosji, która postawiona została w jednym szeregu z Chinami, Iranem, Irakiem, Kubą.

Powyższy rozdział zawiera także zarys regionalnego oraz globalnego wymiaru rosyjskiej polityki zagranicznej wobec USA. Z bardziej szczegółowym rozwinięciem tego zagadnienia Czytelnik może zapoznać się w kolejnych rozdziałach, już innych Autorów.

Explaining Change in Russian Foreign Policy. The Role of Ideas in post-Soviet Russia's Conduct Towards the West, Palgrave Macmillan 2008.

⁵ 2008 Human Rights Report: Russia, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2008/eur/119101.htm>.

Agnieszka Bryc, prezentując zagadnienie dotyczące *Stosunków Federacji Rosyjskiej z Sojuszem Północnoatlantyckim*, wskazuje na trzy elementy: kształtowanie się partnerstwa FR z NATO, główne przeszkody w stosunkach FR – NATO oraz partnerstwo Rosja – NATO po 2001 roku.

Unia Europejska jako jeden z ważnych partnerów Federacji Rosyjskiej nie jest traktowana przez ten kraj w sposób jednolity i całościowy. W rozdziale *Europejska polityka FR* Maciej Raś stwierdza, że za „najważniejszych partnerów (...)” uznać należy Niemcy i Francję, znajdujące się w centrum europejskiej polityki Kremla. W drugim kręgu plasują się Wielka Brytania i Włochy. Kolejne kręgi skupiają mniej istotne, z punktu widzenia Rosji, państwa Zachodu oraz państwa Europy Środkowej i Wschodniej (m.in. Polskę, republiki nadbałtyckie, pokomunistyczne państwa bałkańskie)” (s. 90). Zastosowanie przez Autora określenia „republiki nadbałtyckie” stanowi kalkę językową (z języka rosyjskiego), która ma również głębsze konotacje polityczne, dlatego użycie pełnej nazwy państw – Litwa, Łotwa i Estonia – rozwiewa wątpliwości, o jakie państwa chodzi.

Współpraca FR z UE kształtuje się głównie w sektorze gospodarczym, na co Autor zwraca szczególną uwagę, uznaje jednak, że: „Wspólna przestrzeń badań naukowych i edukacji wydaje się najbardziej perspektywiczną sferą rosyjsko-unijnej kooperacji (...). Co ważne, nauka, edukacja, kultura są znacznie mniej «państwowe» od polityki zagranicznej, sądownictwa czy polityki energetycznej” (s. 117). Trudno z taką prognozą się nie zgodzić, pamiętając, że Kreml od lat umiejętnie wykorzystuje „eksport” kultury rosyjskiej. Istniejące w prawie 80 krajach świata rosyjskie centra lub przedstawicielstwa kulturalne i naukowe (w Polsce dwa) stanowią solidny filar rosyjskiej polityki zagranicznej także w dniu dzisiejszym.

Rozdział *Polityka FR wobec WNP* autorstwa Agaty Włodkowskiej zawiera rozważania dotyczące miejsca WNP w polityce zagranicznej FR, prezentuje cele FR względem krajów „bliskiej zagranicy”. Autorka omawia główne inicjatywy i działania FR wobec państw WNP oraz analizuje problemy i trudności w realizacji tego kierunku polityki zagranicznej FR.

Tytuł rozdziału *Polityka RF wobec Azji, Afryki i Ameryki Łacińskiej* autorstwa Alicji Curanowicz wskazuje na szeroki zasięg geograficzny oraz różnorodne aspekty rosyjskiej polityki zagranicznej. Autorce udało się przedstawić ogrom informacji w stosunkowo lakonicznej formie. Czytelnik odnosi jednak wrażenie niedosytu: jedynie zasygnalizowanie wielu kwestii sprawia wrażenie niedopracowania tematu.

W podrozdziale *Wśród sprzymierzeńców i rywali: Rosja wobec mocarstw azjatyckich* wyróżnione zostały dwie kwestie – przesłanki współpracy oraz źródła napięć – w stosunkach Rosji z Chinami, Indiami, Japonią, Koreą Południową, Turcją i Iranem. W zależności od stopnia zaawansowania współpracy z tymi państwami na pierwszym miejscu Autorka stawia podpunkt „przesłanki współpra-

cy” lub „źródła napięć”, takie uszeregowanie wydaje się być niezupełnie fortunne, gdyż nie sprzyja uporządkowaniu treści wykładu.

W omawianym podrozdziale została zwrócona uwaga na współpracę FR z Iranem, między innymi podkreśla się znaczenie współpracy w dziedzinie kosmicznej: „W październiku 2005 roku rosyjska rakieta wystrzelona z Plesiecka wyniosła na orbitę rosyjsko-irańską satelitę Sinah-1, a obecnie rosyjscy naukowcy biorą udział w skonstruowaniu irańskiego satelity Zoża-1” (s. 176). Nazwy satelitów nieco się różnią od nazw podanych w tekście anglojęzycznym, wskazanym jako źródło informacji: „There has been considerable success in Iranian-Russian cooperation through Russia’s participation in the Iranian satellite Zohre-1 project. In October 2005, a Russian carrier rocket was launched from the Plesetsk space center near Arkhangelsk to take into orbit the Russian-Iranian satellite Sina-1, designed to transmit television programs”⁶. Warto dodać, że od początku lutego 2009 roku Iran ma pierwszego satelitę na orbicie kosmicznej pod nazwą Omid. Mimo zapewnień strony irańskiej o wyłącznie pokojowych celach wykorzystania satelity, kraje Europy Zachodniej i USA upatrują w tym poważne zagrożenie dla swojego bezpieczeństwa. Kwestia dalszej współpracy FR z Iranem w dziedzinie kosmicznej, jak również nuklearnej będzie jednoznacznie rzutowała na stosunki FR z UE i USA.

Region Ameryki Łacińskiej Autorka określa jako „drugorzędny dla rosyjskiej polityki zagranicznej” (s. 182), w konkluzji jednak stwierdza, że „Federacja Rosyjska stoi przed szansą wzmocnienia swojej obecności na rynkach latynoamerykańskich i stworzenia trwałych mechanizmów współpracy, które przyniosą jej korzyści także w zmaganiach o pozycję mocarstwa na Pacyfiku” (s. 184). Dodać należy, że intensyfikacja dwustronnych stosunków Rosji z Ameryką Łacińską nastąpiła w szybkim czasie. W ostatnim półroczu odbyła się wizyta prezydenta Medwiediewa w listopadzie 2008 roku w Peru, Brazylii, Wenezueli i na Kubie, minister spraw zagranicznych FR odwiedził Kolumbię i Ekwador, na zaproszenie Kremla w grudniu 2008 roku do Rosji przybyła Pani prezydent Argentyny oraz prezydent Boliwii w lutym 2009 roku. Rozwój dalszych wydarzeń i ich analiza politologiczna przed nami.

W rozdziale *FR w organizacjach międzynarodowych* autorstwa Szymona Kardasia zaprezentowane zostały informacje dotyczące udziału Rosji w ONZ, OBWE, Radzie Europy, SOW, w Grupie G8 oraz zwrócono uwagę na kwestię przyszłego członkostwa w WTO. Najwięcej uwagi Autor poświęcił kwestii współpracy Rosji z ONZ oraz z jej wyspecjalizowanymi agencjami. Podejście takie jest uzasadnione, ponieważ reprezentacja Rosji w Radzie Bezpieczeństwa oraz agencjach wyspecjalizowanych daje duże możliwości promocji państwa na forum międzynarodowym. Poruszając zagadnienie stanowiska FR wobec reform w ONZ, przedstawiono jedynie problemy dotyczące Rady Bezpieczeństwa, zabrakło informacji

⁶ M. Sanaie, *Problems and Prospects of Iranian-Russian Relations*, „Rusia in Global Affairs” № 2, July - September 2007, <http://eng.globalaffairs.ru/numbers/20/1137.html>

o stanowisku Rosji wobec Rady Praw Człowieka, powołanej w miejsce Komisji Praw Człowieka w 2006 roku.

Współpraca suwerennej Rosji z KBWE/OBWE w duchu porozumienia trwała nader krótko – był to początek lat 90. – wraz z rozpoczęciem pierwszej wojny czeczeńskiej, o podobne stanowisko do kwestii bezpieczeństwa czy ludzkiego wymiaru było coraz trudniej. Ostatnie kilka lat w stosunkach FR – OBWE nacechowane są niechęcią i nieskrywanym krytycyzmem ze strony Rosji. Można prognozować, że sytuacja ta może ulec zmianie, gdy przewodnictwo w OBWE w 2010 roku obejmie Kazachstan⁷.

Słusznie Autor twierdzi, że „Rosja postrzega Szanghajską Organizację Współpracy jako ważny instrument polityki zagranicznej” (s. 210). Wykaz aktywności FR w SOW zostanie z pewnością zaprezentowany w bieżącym roku, gdyż w sierpniu 2008 roku Rosja objęła przewodnictwo w Szanghajskiej Organizacji Współpracy na lata 2008-2009. Inauguracja przewodnictwa jednak nie należała do triumfalnych. Na odbywającym się szczycie SOW w Duszanbe została uchwalona deklaracja, w której państwa uczestniczące wyraziły zaniepokojenie „napięciem w kwestii południowoosetyjskiej oraz wyraziły nadzieję na pokojowe uregulowanie problemu”⁸. Jak do tej pory żadne państwo członkowskie SOW nie uznało suwerenności republik separatystycznych Abchazji i Osetii Południowej.

Kwestią przyszłości pozostaje członkostwo Rosji w WTO, na co Autor rozdziału także zwrócił uwagę. Brak porozumienia z Gruzją oraz niepriorytetowy charakter członkostwa nie dają podstaw, aby prognozować datę przystąpienia FR do WTO. Jeszcze w 2002 roku ekspert rosyjski do spraw integracji FR z WTO K. Remczukow nazywał „natręctwem” idee rosyjskich liberałów postulujących szybkie przystąpienie do WTO. Twierdził on także, że „Rosyjska gospodarka nie wytrzyma otwarcia przed konkurencją globalną, jak małe dziecko pojedynku z Tysonem”⁹.

Każdy z omawianych wyżej rozdziałów zawiera bogaty wybór literatury przedmiotu zarówno polskojęzycznej, jak i autorów zagranicznych, co stanowi niezaprzeczalny atut recenzowanego tomu.

„Świat już jest inny po sierpniu 2008” – słów, które zbyt często padały w ostatnim czasie z ust polityków, nie sposób nie uwzględnić, rozpatrując także zagadnienia dotyczące właśnie polityki zagranicznej Rosji. Możliwe jest, że bardziej precyzyjnym stanie się niedługo określenie „polityka zagraniczna Rosji po wojnie gruzińsko-rosyjskiej z 2008 roku”. Wojna została nazwana przez stronę rosyjską „przymuszeniem do pokoju Gruzji”, co nie spowodowało jednak legity-

⁷ Zob.: А. Загорский, М. Энтин, *Зачем уходить с ОБСЕ? Как России извлечь выгоду из продолжения хельсинского процесса*, „Россия в глобальной политике” 2008, т. 6, nr 4, с. 80-92.

⁸ Zob.: Душанбинская декларация глав государств-членов ШОС, http://sco2009.ru/docs/documents/dus_declaration.html

⁹ К. Ремчуков, *Россия и WTO. Правда и вымыслы*, Москва 2002, с. 308.

mizacji działań strony rosyjskiej, które kwalifikują się jako agresja. Konsekwencje tej wojny już są odczuwalne w polityce zagranicznej FR. Nastąpiło zauważalne ochłodzenie stosunków z krajami UE i USA. Neutralna pozycja większości krajów WNP wobec sierpniowych wydarzeń oraz dystansowanie się Chin – czynniki, które nakazują FR aktywizować stosunki dwustronne z państwami cieszącymi się słabym zaufaniem na świecie – Nikaraguą, Syrią, Kubą oraz regionami separatystycznymi na terenie postsowieckim. W obliczu kryzysu gospodarczego Rosja ma szansę pozyskać „kupione” zaufanie od kilku państw postsowieckich, udzielając im kredytów i pożyczek na ratowanie gospodarek. W lutym 2009 roku zostało podpisane dwustronne porozumienie między Rosją a Kirgistanem o udzielenie bezzwrotnej pomocy finansowej w rozmiarze 150 mln dolarów USA, o współpracy gospodarczej i współpracy w sektorze kredytowo-finansowym oraz porozumienie dotyczące budowy Kambaratyńskiej elektrowni wodnej. Kwota pożyczki dla Kirgistanu ma stanowić 2 mld dolarów USD. Cena tej pomocy – to zamknięcie amerykańskiej lotnicznej bazy wojskowej Manas w Kirgistanie. „Kredytowane” zaufanie Rosja będzie miała także od Białorusi, udzielając temu państwu w 2007 roku 1,5 mld dolarów USA, a kolejna transza w rozmiarze 1 mld dolarów USA przekazana zostanie na koniec lutego 2009 roku. Rosyjski kredyt stabilizacyjny w wysokości 550 mln dolarów USA popłynie także do Armenii. Rozmowy o ewentualnym udzieleniu kredytu dla Ukrainy w wysokości 5 mld dolarów USA wywołały skandal polityczny, który raczej nie będzie sprzyjał polepszeniu stosunków dwustronnych ukraińsko-rosyjskich.

Dyskusje odnośnie zmian w priorytetach polityki zagranicznej FR po wojnie rosyjsko-gruzińskiej toczą się także w środowiskach ekspertów i naukowców rosyjskich. W artykule dyrektora Centrum Badań Azji Wschodniej i SOW A. Łukina stwierdza się: „Przez akcję w Osetii Południowej Rosja w sposób uzasadniony (a możliwe, że nieco późno) pokazała, że postsowiecki paradygmat polityki zewnętrznej dla niej nie jest właściwy”. Dla przywrócenia pozytywnego wizerunku Rosji, w polityce zagranicznej kraju, według Łukina, podstawowym celem nowego kursu ma stać się polityka „soft power”¹⁰. Do narodowych interesów Rosji Łukin zalicza między innymi: „liderstwo w walce z rozpowszechnieniem broni masowego rażenia, liderstwo w walce z terroryzmem międzynarodowym i ekstremizmem religijnym, poparcie przyjaznych reżimów w państwach ościennych, rozwój kontaktów z innymi «siłowymi centrami», rozwiązanie kwestii gruzińskiej, usprawnienie działalności informacyjnej”¹¹.

Wojna „pięciodniowa” i kryzys gospodarczy na świecie przyczyniły się do poważnych korekt w polityce zagranicznej Rosji w stosunkowo krótkim czasie. Dla badaczy kolejne wyzwanie – przygotowanie pracy uwzględniającej powyższe zmiany.

¹⁰ А. Лукин, *Внешняя политика: от постсоветской к российской. Уроки конфликта с Грузией*, „Россия в глобальной политике” № 6, Ноябрь - Декабрь 2008, <http://www.globalaffairs.ru/numbers/35/10834.html>

¹¹ А. Лукин, *op.cit.*